
Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

- CLUB ALPI CATALA -

Alcanyíç i les seves processons de Setmana Santa

LA molta anomenada de les processons que a Alcanyíç se celebren per Setmana Santa, ens menà enguany a l'esmentada ciutat en aquella època. D'altres circumstàncies contribueixen a fer també recomanable la seva visita, puix que es tracta d'una població d'antiga ascendència que guarda, per aquest motiu, nombrosos records i monuments dignes d'ésser coneguts.

La ciutat d'Alcanyíç és el cap d'un partit judicial que confronta al Nord amb la província de Saragossa; a l'Est, amb Catalunya; al Sud, amb el regne de València, i a l'Oest, amb el partit de Terol, a la província del qual pertany. Hom la considera també com a capital de l'extensa comarca coneguda per Baix Aragó.

La seva excellent situació li ha permès recobrar, de mica en mica, la importància geogràfica que tenia en l'antiguitat i, com aleshores, Alcanyíç és actualment el nus d'una xarxa de vies de comunicació, que s'estén per tots indrets. Descomptat el ferrocarril de Terol a Alcanyíç, per a la construcció del qual n'hi ha per molts anys i que un cop acabat té d'enllaçar a Lleida amb la línia internacional del Noguera Pallaresa, únicament es comunica Alcanyíç per via fèrria amb Puebla d'Híjar, on troba la directa de Barce-

lona a Saragossa. En canvi, hom pot utilitzar un nombrós i regular servei de línies d'automòbils públics, els quals permeten recórrer grans distàncies i visitar diferents comarques d'aquella regió i de les veïnes.

La població d'Alcanyíç presenta un pintoresc conjunt. Edificada al peu d'un serrat que corona l'antic castell-palau de l'ordre de Calatrava, s'estén en semicercle fins a l'ex-collegiata de Santa Maria, la imposant mola de la qual domina la ciutat per l'extrem oposat de la fortalesa. El riu Guadalope envolta gairebé el susdit serrat i, en travessar de Sud a Nord el terme d'Alcanyíç, rega la seva rica horta. En certes èpoques de l'any, l'aigua del riu és menada per la canal o *Acequia vieja*, al famós estany o *Estanca* com l'anomena la gent del país, molt celebrat per les seves riquíssimes anguiles i grossos barbs i pel gran nombre d'espècies d'ocells aquàtics que hi nien. L'esmentat estany afecta la forma d'una petxina i està situat aproximadament a quatre quilòmetres de la ciutat, cap a Ponent, entre la via del ferrocarril i la carretera de Saragossa.

Exceptuant la bella vall del Guadalope, l'aspecte general del país no és gaire pintoresc. El terreny és desigual i format d'una ininterrompuda successió de baixos serrats i tossals, la majoria de migrada vegetació. Els oliverars, extensos i ben cuidats, donen la principal nota agrícola de tota aquella comarca i constitueixen la seva principal riquesa.

Exposada breument la situació de la ciutat i la topografia del país, ens cal fer esment també de la seva història, la qual ens permetrà comprendre millor el caràcter d'alguns dels seus edificis públics, així civils com religiosos i militars.

Modernes i metòdiques investigacions han permès constatar l'existència, dintre de la comarca que ens ocupa, de restes de nombrosos poblats ibèrics, alguns dels quals sembla que tindrien una relativa importància, segons l'arqueòleg aragonès Doctor Bardavia (1). Aquest mateix arqueòleg ha trobat vestigis d'una estació ibero-romana dalt del turó on s'alça el castell dels Calatraves, però els historiadors van a cercar més enllà les restes del vell Alcanyíç i les situen al cim d'un tossal, prop de la torre de Sancho, a cosa de mitja hora de la ciutat actual i cap al SO. A la vegada, i potser fent córrer una mica la fantasia, els uns donen el nom d'Anatorgis a l'antiga població, i, els altres, la majoria, el

(1) «Los poblados Iberos de Alcañiz», por el Doctor D. Vicente Bardavia y Pons, Pbro. Publicat per l'Academia de Ciencias de Zaragoza. Any 1925.

d'Ercàvica o Hercàbrica. Els partidaris d'aquesta darrera atribució la fonamenten amb les troballes fetes en aquell indret, de làpides, esteles i monedes romanes amb la inscripció d'Ercàvica, i, més que tot, per figurar en les esmentades monedes les cèlebres canyes que, des de temps molt llunyans, han estat considerades com a símbol de la ciutat d'Alcanyic, i que segons En Quadrado (1) han donat nom a la mateixa, encara que també cal suposar, diu un altre autor, que el blasó sigui l'expressió material de l'etimologia del poble (2).

Fou allí que els poderosos exèrcits dels dos grans pobles rivals, Cartago i Roma, s'enfrentaren per tal de disputar-se la seva supremacia. Esmenta En Quadrado (3) que des del vell Alcanyic, Asdrúbal veié els dos Escipions, acampats a l'altra banda del riu, dividir les seves forces, i a Cneo abandonat dels celtibers, auxiliars seus, preparant-se així la terrible dissort d'ambdós germans.

Edetans sembla que eren els pobladors del país, on la dominació de l'imperi romà i les altes i baixes dels governs havien de passar desapercibudes. A partir de la vinguda dels bàrbars, el nombre d'habitants minvà considerablement, i esdevingué encara més reduïda la població quan, a mitjan segle IX es produí la invasió sarraïna. Llavors apareix davant la història l'àrab Alcanit, i la sagnant malifeta de què fou víctima malestruga el jove Zeid-ben-Casim, nét del Califa de Còrdova, mort traïdorament pel rebel Omar-ben-Hafsum, en 866.

Els moros no deixaren en el país gaires records, i cal arribar a la seva conquesta, en 1119, per Alfons I, el rei batallador, per tal que la història d'Alcanyic pugui basar-se sobre documents i fets, ben provats en la majoria dels casos.

Gairebé conjuntament amb la conquesta del territori, sorgí el castell i, arrecerada als seus peus, la nova població d'Alcanyic, els primers veïns de la qual sembla que en llur majoria fou gent forastera, que s'establí allí emparada per la Carta-poble atorgada en 1157 pel comte Ramon Berenguer. Les extraordinàries franquises que, com a lloc fronterís, els concedí el susdit sobirà, comportava tots els furs de Saragossa i assenyalava al seu terme uns límits extensíssims, amb la facultat de construir cases, i per a ell solament retenia la fortalesa i dos molins. Era Alcanyic, doncs, una vila reial que solament devia vassallatge al seu monarca; però,

(1) Josep M.ª Quadrado. *España*, volum *Aragón*, 1886.

(2) *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*. Juliol-Agost, 1908.

(3) Obra esmentada.

bentost van poder veure els seus habitants com, sense comptar amb ells, uns nous senyors, estrangers per més dissort, prenien possessió del castell i es disposaven a trepitjar les seves llibertats comunals.

Fou Alfons II el qui, en 1179, per tal de tenir ben guardada la frontera i repèllir les escomeses dels moros de València, féu donació d'aquell territori a l'ordre militar castellana de Calatrava, milícia la qual fundà allí una comanda. Començà llavors una lluita constant entre la vila i els cavallers, això és, entre el poder senyorial i el del poble, lluita que, en diferents èpoques esdevingué molt aferrissada per ambdues bandes i que perdurà, amb més o menys intensitat, durant tota l'edat medieval i bona part de la següent, amb vessament de sang i interminables plets que empobrien la vila en tots els sentits, però que posa en lloc ben alt la dignitat i tosuderia del caràcter aragonès en defensa de les seves llibertats. Segons En Quadrado (1), quatre jurats constituïen el govern municipal; al justícia, que precisament havia d'ésser aragonès i nomenat pel comanador de Calatrava, li calia decidir les qüestions pendents entre la vila i l'Ordre, amb el dret, però, d'apel·lació al mestre i al sobirà.

El poble servà sempre fidelitat als seus reis, i ho demostrà a bastament amb els seus quantiosos donatius de diner i les lleves d'homes quan les guerres ho demanaven. Els monarques, per la seva banda, afavorien el país amb la ratificació dels antics privilegis i la mercè d'altres de nous, com també fent-hi llargues estades. L'alt rei En Jaume I considerava aquesta comarca com el seu lloc de plaer i de repòs. Hom diu que trobant-se allí aquell monarca li pervingué la idea de la conquesta de València, que projectà allí mateix; en 1250, hi celebrà Corts generals.

Diferents vegades hi foren també convocades Corts particulars del reialme aragonès, i a Alcanyis se celebrà la reunió prèvia amb assistència de les diputacions dels parlaments de Catalunya i de València, per tal de convenir el nomenament dels compromissaris que després a Casp havien d'elegir una nova dinastia. Un dels nou jutges nomenats fou el famós pare dominic Vicens Ferrer, que més tard meresqué els honors de l'altar, i el qual, potser amb mires quelcom interessades, decidí l'elecció a favor de Ferran d'Antequera. Aleshores, el gran predicador, aprofitant també la seva llarga estada per aquelles contrades, convertí a la fe cristiana a

(1) *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*. Juliol-Agost, 1908.

gran nombre de jueus, - més de 500 segons els cronistes - i purificà ensems, en 1414, les aljames d'Alcanyïç, de Casp i de Maella (1).

En la guerra de Catalunya contra Felip IV, i més tard en la de Successió, la majoria dels pobles del Baix Aragó esdevingueren addictes a la política de la monarquia castellana, i pels valuosos serveis prestats al monarca de la casa d'Àustria, Alcanyïç obtingué el cobejat títol de ciutat en 26 de juny de 1652. Amb tot, sembla que en la segona de dites guerres fou Alcanyïç la primera de les poblacions aragoneses que aixecà bandera per l'arxiduc Carles (2).

Durant la guerra del francès de l'any vuit de la passada centúria, tota la comarca s'alçà en armes contra l'invasor, el qual s'ensagnà cruelment en l'assalt i saqueig d'Alcanyïç. La mortaldat de veïns de la dissortada ciutat, talment esdevingué espantable; l'enemic no respectà res ni a ningú, i barris enters quedaren sepultats sota el pes de les ruïnes de llurs cases. Com a única compensació al seu heroisme i a les malvestats sofertes, Ferran VII, en 3 d'agost de 1816, atorgà a la ciutat el títol de *Muy Leal*, i als seus regidors la mercè d'usar una banda amb les quatre barres vermelles i l'escut d'Alcanyïç.

El país sofrí també moltes calamitats durant les passades lluites de carlins i lliberals, però de mica en mica s'ha anat refent, i avui Alcanyïç es troba en ple desenrotllament, i prospera, tan moralment com material.

LA CIUTAT D'ALCANYIÇ

Tal com hem assenyalat en parlar de la seva situació topogràfica, el riu Guadalope envolta gairebé el serrat on està assentada la ciutat. El pont nou de la carretera de Casp travessa el riu pel cantó NE. de la població, mentre que el pont vell, de pedra i de set arcades, està situat al costat de Ponent i posa en comunicació Alcanyïç amb les carreteres que menen a Saragossa i a Terol respectivament. La vorera esquerra del riu està disposada en forma de passeig, amb jardins i amb rengles d'arbres que li donen ombra i delitosa fresca a l'estiu. En aquest passeig, i a no molta distància del pont vell, hi ha la cabalosa font de Santa Llúcia, antigament anomenada la Lupina, la qual raja constantment per un nombre extraordinari de canonades d'un diàmetre més que regular.

L'aspecte general de l'interior de la població és atraient i net,

(1) *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*. Juliol-Agost, 1909.

(2) *Mesa Revuelta*, per Eduard Jesús Taboada, pàg. 265.

amb els seus carrers i places, molts d'ells irregulars i costeruts, on al costat de cases modernes insignificants, es poden contemplar edificis antics d'estil gòtic, del renaixement i del barroc, ben remarcables alguns d'ells, i que palesen el bon gust dels constructors, com també la supremacia que s'atribueix, amb fonament, a l'arquitectura civil aragonesa, sobretot la del segon dels esmentats períodes, damunt la de les altres regions hispàniques. És també de remarcar que la majoria d'aquests edificis són de pedra picada amb motllures i arabescos en les façanes, essent així que el tipus més corrent que es veu en terres aragoneses són les construccions de maó.

Com a mostra d'alguna de les cases alcanyisenques, esmentarem el magnífic casal propietat de la senyora Mercè Soto, el qual forma angle amb el carrer Major i que llueix uns bonics finestrals gòtics; la plaça *de los Màrtires*, antigament d'*Almudines*, on, a banda i banda, hi ha cases amb velles porxades; el carrer que porta el nom de *calle Baja*, situat al barri més antic de la ciutat, la majoria de les cases del qual tenen el caràcter típic aragonès.

Com a construccions vertaderament notables, i que provenen bastament l'opinió no fa gaire exposada respecte a l'arquitectura del país, cal assenyalar el magnífic conjunt de l'antiga Cort i la Casa comunal, reconada digna de figurar entre les més belles creacions de l'art a Espanya i a l'estranger. Les restes de l'antiga Cort, on a l'Edat mitjana s'administrava justícia, fan angle amb la Casa de la ciutat. Tres grandiosos arcs ogivals sostinguts per altes i esveltes columnes projecten enlaire llurs motllures, resseguides d'una cresteria, i a sota formen un espaiós pòrtic o lògia. Una galeria d'ordre toscà corre per la part superior de la façana a un extrem de la qual hi ha encastat un alt relleu de pedra amb la representació de la Santíssima Trinitat.

L'edifici de la Casa comunal és l'obra més remarcable de l'estil renaixement a Alcanyis, no solament per la seva importància sinó que també per les escaients i ben proporcionades línies. Componen el primer cos del frontispici dues columnes dòriques estriades, les quals flanquegen el portal; el segon cos està format per tres finestres d'ordre jònic, ornades d'un frontó triangular i la del mig ocupada per un gros escut de la ciutat.

Eixoplugat per una teulada de gran volada, corona l'edifici una galeria igual a la de la Cort, i que, com la d'aquest, és d'estil toscà. Aprofitant l'avinentesa d'haver citat l'escut d'Alcanyis, descriurem els seus quaters, puix que ells reflexen gran part de la història de

la ciutat. Les canyes foren, com tenim ja manifestat, l'atribut primitiu; l'ús del castell representa l'ordre de Calatrava, i no es generalitzà, segons un cronista local (1), fins a l'any 1383, data en la qual l'infant primogènit En Joan també ordenà que en el segell i armes d'Alcanyíç fos posat en lloc preeminent el signe reial de les quatre barres en demostració del domini i potestat que el rei exercia.

ESGLÉSIES, CONVENTS, ERMITES I ORATORIS

Quatre parròquies, corresponents, segons sembla, a altres tants barris, tingueren cura dels afers religiosos a Alcanyíç, fins al segle xv. Les esglésies portaven el nom de Santa Maria, Sant Pere, Sant Joan de la Morera i Sant Jaume o Santiago. La darrera, que es construïa cap a l'any 1181, ha desaparegut totalment. Segons En Taboada (2), en aquesta parròquia residí la confraria de cavallers i fills de *algo*, que a Aragó s'anomenen *infanzones*, sota l'advocació de Sant Jordi. De l'església de Sant Pere, situada al peu de la pujada al castell, no en resta avui més que una bonica porta romànica, composta de dos arcs lleugerament apuntats, que descansen sobre de columnes amb capitells esculpits. De la de Sant Joan, ni menys en dóna referència el cronista Zapater, i solament se'n conserva memòria per tradició local. De les esmentades parròquies, únicament la de Santa Maria ha continuat conservant la seva categoria, i, més encara, absorbint les altres.

Soprèn veure en una ciutat de mitjana importància com Alcanyíç, un temple de proporcions tan extraordinàries com l'ex-collegiata de Santa Maria, honorada amb tal distinció l'any 1407 pel papa Luna (Benet XIII), a instàncies del poble i a proposta del que fou més tard Sant Vicens Ferrer (3).

Un entusiasta historiador del segle xviii (4), i per consegüent no gens sospitós, fa grans elogis de l'antiga fàbrica de l'església, i en dóna la descripció, per la qual hom pot fer-se càrrec de l'estructura i gust dominant en l'edifici. Si hem de creure l'esmentat autor, cap altre temple no podia sobrepassar el d'Alcanyíç en un estil més pur ni en més acabada bellesa gòtica. Tanmateix, era digne d'una catedral, i de l'aspecte que devia produir aleshores l'interior d'aquesta església cal recordar, diu un altre autor, el que presenta la Seu de Saragossa.

(1) Eduard Jesús Taboada, *Mesa Revuelta*, pàg. 43.

(2) Obra esmentada.

(3) Diccionari Madoz.

(4) Pere Joan Zapater autor de *La Tesorera*, segons En Taboada.

Es dol En Quadrado i blasma amb raó contra els qui, solament per seguir el gust i la mania innovadora del barroquisme, permeteren que fos immolada una joia tan notable. Té de reconèixer, no obstant, que l'obra de la nova fàbrica de l'església de Santa Maria caigué en bones mans, puix que el seu autor, En Miquel Aguas, palesà no ésser manco en la difícil comesa. En 1736, es donà començ a les obres de construcció des dels fonaments en amunt, i, cap al 1772, en morir l'esmentat arquitecte, les continuà el seu company, En Joaquim Conesa; ambdós fills d'Alcanyic.

L'església de Santa Maria s'aixeca a un extrem de la plaça de la Ciutat, en situació dominant i aïllada, motiu pel qual hom pot assaborir d'un sol cop d'ull el seu monumental conjunt. La façana, dividida en dos cossos per columnes d'ordre dòric i corinti, està plena de finestres, i s'eleva formant corbes irregulars enmig de dues altes i esveltes torres. Els murs de tota ella són de pedra arenisca, que amb el temps ha pres un to daurat molt escaient. Al centre del frontispici un arc colossal cobricela la portalada, la qual està repartida en tres cossos a tall de retaule, amb columnes salomòniques i molta profusió de fullatges, estàtues i baixos relleus de gust barroc. Una altra porta, que s'obre de cara a Llevant, no és de tanta sumptuositat com la de la façana principal, però resulta més elegant i de línies més pures. Al mig de la creuera s'aixeca, per sobre la teulada, un alt cimbori, i a l'extrem del braç esquerre del mateix creuer s'alça majestuosa la torre campanar, únic i valuós record de l'antiga obra gòtica del temple.

L'interior de l'església és de bones proporcions i consta de tres naus, dividides per columnes quadrades. La piqueta enderroadora no respectà res, fora del bell sepulcre dels pares del cardenal Domingo Ram en la capella de Sant Mateu i les preuades estàtues que, des de Roma, trameté aquest prelat a principis del segle xv, per a ornar la capella. L'altar major és molt celebrat per la seva riquesa i bon gust. Està dedicat a la Mare de Déu de l'Assumpció, i es bastí des de l'any 1800 al 1805. Uns altres altars i capelles són també d'una gran magnificència i sobresurt, potser entre totes, la capella de la Mare de Déu de la Soledat, en l'altar de la qual hi ha el grup de Nostre Senyor clavat en la creu i de la seva afligida Mare, imatges de força mèrit escultòric i a les quals tenen molta devoció els veïns d'Alcanyic, per la tradició que les envolta d'haver estat deixades a la ciutat per un pelegrí, que la fantasia popular vol reconèixer ésser un àngel.

El cor és una altra de les coses remarcables de la Col·legiata;

ALCANYIÇ. LOGIA DE L'ANTIGA CORT I CASA DE LA CIUTAT

Cl. G. Roig

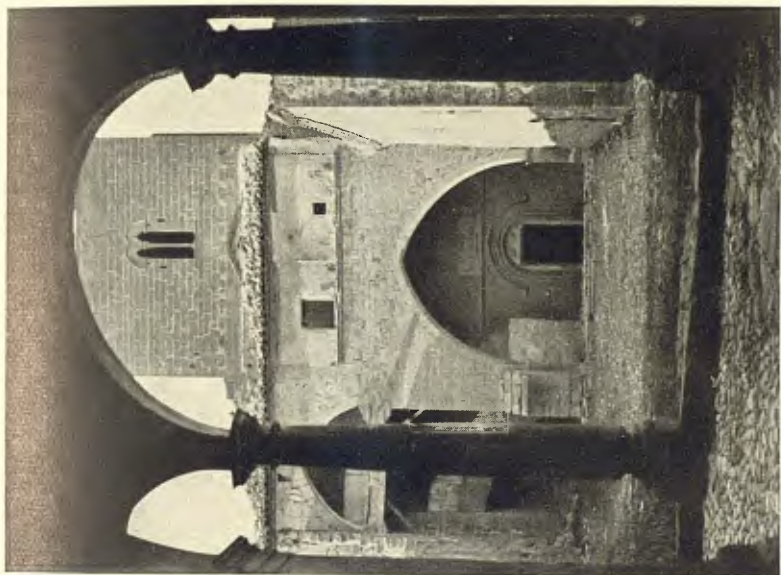

ALCANIÇ. EX-COL·LEGIATA DE SANTA MARIA

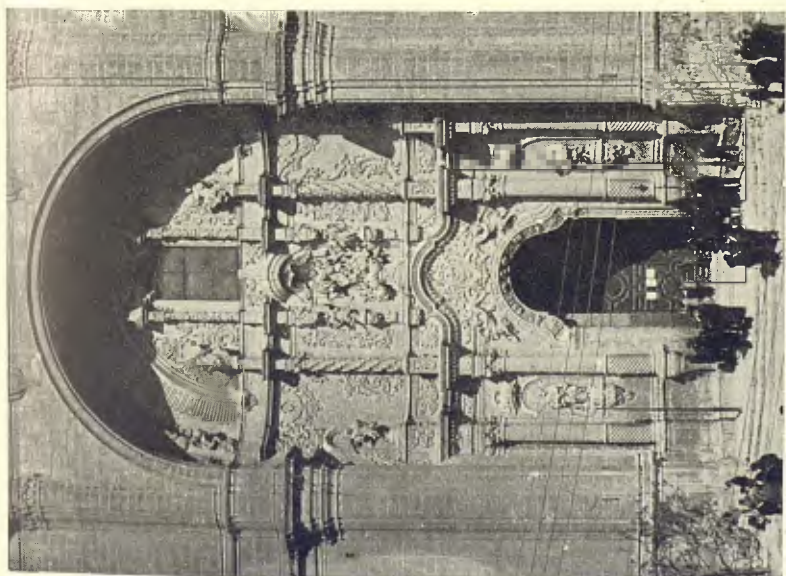
018. G. Kolk

ALCANIÇ. EL CASTELL DES DEL PONT VELL I RIU GUADALUPE

Ch. G. Boig

ALCANYIS. PATI I TORRE DE L'HOMENATGE DEL CASTELL

ALCANYIS. PORTA DE L'EX-COLEGIATA DE SANTA MARIA

ALCANIÇ. FAÇANA DEL PALAU DEL CASTELL

ALCANIÇ. GRUP DE TIMBALERS

Obs. G. Holtz

l'envolta un reixat de bronze que descansa sobre un sòcol de jaspi del país, i per la part superior corre una coronisa amb estàtues bronzejades i d'altres ornaments.

A la sagristia hom pot veure tota una pradella i alguns requadres de retaules gòtics, joies i rics ornaments litúrgics i una antiga imatge de la Verge amb el Nin a la falda, de talla policromada i de factura romànica.

De les altres moltes esglésies que posseeix la ciutat i que en llur majoria pertanyien a extingits convents, n'hi ha que estan fora del culte o que solament s'hi celebra la Santa Missa i altres funcions religioses, en determinades festivitats Altrament, exceptuant dos o tres dels esmentats edificis, tots els altres estan mancats d'interès arquitectònic. En aquest darrer grup es pot posar el convent dels PP. Escolapis, fundat el 30 de juny de 1729, sota el nom de Col·legi de l'Àngel Custodi, el qual té un campanar construït de maons, d'estil aragonès; el convent i església de religioses Dominiques de Sant Gregori, i d'altres que per no allargar la nostra tasca deixem de consignar.

Com a força notable s'ha de consignar la façana de l'església dels Carmelites calçats, el convent dels quals està situat a un angle de la plaça d'aquest nom; fou fundat l'any 1603 pel pare carmelita Fra Gaspar Cortés. L'edifici assenyala l'època del renaixement; el claustre forma un rectangle amb elegants arcades de pedra; dormitoris, refetor i els altres departaments conventuals, tot ha desaparegut. Després de l'exclaustració, el convent serví de teatre; avui, hi ha instal·lats els jutjats, escoles, estació telegràfica i caserna de la guàrdia civil. L'esmentada façana de l'església, és un remarcable exemplar barroc, la qual reproduïren els autors de la nostra passada Exposició Internacional, amb tota fidelitat.

Tocant a la porta de València, al Sud-Est d'Alcanyic, i a l'extrem del raval, es troba l'edifici que fou convent de Franciscans de Santa Maria de Jesús. Modernes restauracions portades a terme sense el més petit respecte, han fet malbé la major part de l'ornamentació que llua l'edifici. Trets els frares, el convent fou aleshores destinat a hospital militar i civil, i actualment serveix d'asil per a homes i nens pobres. La porta de l'església és d'estil barroc, no molt rica, però ben proporcionada i relativament ha sofert menys els estralls de la barbàrie dels restauradors. El campanar octogonal és de pedra i molt llis. Darrera de l'església, al peu del caminal que puja al Calvari, s'aixeca una creu de ferro, a la qual serveix de sustentacle una bonica columna renaixentista.

Situat al cantó de Ponent, a la banda esquerra del Guadalope, molt a prop del pont vell i tocant també a la cruïlla de les carreteres de Saragossa i de Terol, hi ha l'ex-convent de Dominics de Santa Llúcia, actualment convertit en alfòndic o hostel de traginers, conegut per *Posada de Santo Domingo*. L'església, amb la seva volta formada de nervatures gòtiques, està convertida en magatzem, i la que fou formosa capella del Roser, aixecada dintre mateix del convent, serveix d'estable. Fa pena i fàstic a la vegada de veure el claustre, tot desfet i ple de carros i de desferres de tota mena. No cal dir també, que tota la resta del convent així mateix està desfigurada i malmès.

L'any 1383, la vila d'Alcanyíç va cedir a l'ordre de Predicadors l'hospital de Sant Llàtzer, que per a estatjar pelegrins malalts, havia fundat prop del riu. L'infant Joan, fill del rei Pere el Cerimoniós i gran protector de la naixent comunitat, aprovà tal cessió, però no es pogué celebrar la consagració del convent fins catorze anys després, això és, el 18 de novembre de 1397. En les seves cel·les viviren homes savis i virtuosos i, com a timbre de glòria del convent, se senyala l'haver-s'hi estatjat diferents vegades Sant Vicens Ferrer. La invasió dels francesos ho destruï gairebé tot, inclús la seva famosa biblioteca i pergamins d'una gran vàlua històrica. Enmig de la placeta que hi ha davant del convent, es veu una bonica creu de pedra del renaixement, molt treballada.

Al final del carrer Major, tocant els estreps del pont vell, des d'on es domina el riu i l'esmentat convent de Sant Domènec, hi ha un esvelt oratori dedicat a la Mare de Déu del Pilar. Té la forma d'un templet barroc i està sostingut per quatre pilans de pedra a tall de pòrtic. En aquell mateix indret hi havia antigament la forca on penjaven els criminals, però un fet considerat prodigiós, féu que aquell lloc afrontós fos convertit en una ermita molt venerada.

En Taboada (1) explica una bella tradició, segons la qual un capità de lladres, autor de molts robatoris i homicidis, fou condemnat a mort. Quan s'anava a complir la sentència, el malfactor, que era molt devot de la Verge Maria, pregà al botxí que el posés de cara a Saragossa. Hi accedí aquest, i en llençar a l'espai el cos d'aquell, amb el fatídic nus al coll, el travessar de la forca es trencà sobtadament i el condemnat caigué a terra tot donant tombacions i invocant amb fervor a Nostra Senyora del Pilar. Al poble li semblà veure en l'ocorregut la mà misericordiosa de la Verge i

(1) Pere Juan Zapater autor de *La Tesorera*, segons En Taboada.

demanà el perdó del delinqüent, el qual fou alliberat, i, segons conta la mateixa tradició, des d'aleshores fou un home honrat i sumament pietós.

A cada extrem dels serrats que, en forma d'amfiteatre, volten la ciutat, hi ha una ermita: la de Santa Bàrbara i la de Pueyos. El mot *pueyo*, en la parla aragonesa antiga, significa cimall o pic d'una muntanya, i és corrent encara a Aragó i a Navarra. Prop de Barbastre, en direcció a Osca, hi ha el santuari de la Mare de Déu del Pueyo, que pertany a la congregació benedictina de Montserrat.

Pueyos, o ermita de la Verge Maria de Pueyos d'Alcanyiç, està situada cap al NE. de la ciutat, al cim d'un serrat i a dos quilòmetres del riu Guadalope. L'imatge sembla que és antiga - parlem per referències - i fou trobada per un pastor, i amb les circumstàncies tradicionals manifestà la Mare de Déu que la seva voluntat era que fos adorada en aquell indret. L'ermita o santuari és bastant gran, i tot ell construït de pedra picada. Té, al davant, un esplèndid mirador que domina un extens i bonic panorama.

EL CASTELL

La seva història està íntimament lligada amb la de la ciutat, a la qual salvaguardà i esclavitzà alhora. La vinguda dels cavallers de Calatrava, cridats pel rei Alfons II per tal de moure guerra als sarraïns de València, sembla que coincidí amb la donació del castell i terme d'Alcanyiç feta a dita ordre, segons la convenció firmada a Ariza el mes de març de 1179 (1). L'ordre hi fundà una comanda major afecta exclusivament al reialme d'Aragó, però amb subjecció al Gran mestre resident a Castella, puix que aquella era castellana.

Al castell el comanador tenia el seu palau, el càrrec del qual havia de recaure sempre en un cavaller aragonès, que la majoria de les vegades pertanyia a famílies principals del reialme, i fins es donà el cas d'esdevenir patrimoni d'infants i prínceps. Hi havia també un convent o noviciat, amb la seva església posada sota l'advocació de Santa Maria Magdalena i que, diuen, fou la primitiva parròquia d'Alcanyiç.

La planta del castell forma un rectangle irregular voltat de muralles flanquejades de torres amb marlets. El conjunt dels edificis, tots ells obrats amb pedra arenisca ben aparellada, produeix un aspecte força atractiu. Malmesos alguns dels edificis i perduda per

(1) *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*. Novembre-Desembre, 1908.

al castell tota la seva importància militar, la guarnició que anys enrera l'ocupava fou suprimida, i l'Estat solament hi deixà un guarda per a la seva custòdia. El desconhort és general davant la inevitable propera desaparició d'aquest interessant monument, en el qual estan bellament representades les èpoques romànica, gòtica i del renaixement. Allí ens digueren que s'havien fet o es feien gestions per tal que fos declarat monument nacional; però, si això no ve acompanyat dels cabals necessaris per a la consolidació, almenys dels edificis més perjudicats, hom ha de tèmer que tot continuarà com fins ara, de mal en pitjor, puix que, segons sembla, el poble vol i dol, i mentrestant ningú no fa res de positiu per evitar la seva ruïna.

Un cop s'ha travessat la porta corresponent al mur de les defenses exteriors de la fortalesa, es troba una mena d'explanada on, de cara a Migdia, es desenrotlla l'ampla façana del nou palau-convent dels Calatraves, feta bastir, vers el 1728, pel fill del primer borbó, l'infant Felip, després d'haver entrat en possessió de la comanda. L'arquitectura d'aquest edifici pertany a l'estil aragonès, propi d'aquella època; els murs, en gran part, són construïts de maó, amb un gran portal al mig de la façana i una torre quadrada a cada angle.

Ben diferent és la visió que hom contempla des del vestíbul-corredor que mena al pati d'armes del castell, on, en escaient irregularitat, apareixen, juxtaposades, interessantíssimes construccions de diferents èpoques i estils: a primer terme, una galeria porticada corresponent a la façana posterior del palau; en darrer terme, un arc apuntat amb una porxada que comunica, a mà esquerra, amb l'escala que mena als departaments conventuals; enfront de l'escala, s'obre una portalada romànica formada per arcs en degradació, sostinguts per baixes i feixugues columnes amb capitells de dibuixos enllaçats de no gaire relleu. Al fons de la porxada hi ha una porta senzilla, que dona entrada a l'atri o galilea que precedeix a la capella del castell o església de Santa Maria Magdalena. Sobre d'aquest atri s'aixeca l'alta torre de l'homenatge, de forma quadrada, i amb una bonica finestra d'estil gòtic, bi-partida per una prima columna. Del mateix estil és l'atri, la volta del qual és per arestes coincidents a la banda central. Hi ha una mesa d'altar, i els seus murs estaven coberts de pintures, que el temps i la incúria dels homes han borrar gairebé totalment.

Pel costat dret del tantes vegades repetit atri, s'entra a l'església per una porta romànica bastant semblant a la que acabem de res-

senyar suara, però de treball quelcom més acurat. Aquesta porta i els dos finestrals també romànics de l'interior del temple fan remuntar la seva fundació al segle XII. La seva alta volta és lleugerament apuntada i dividida per bandes, que per cada costat descansen sobre pilastres, que, les de la banda dreta, arriben prop del sòl, i només fins a la meitat del mur les de l'esquerra. Els capitells de les pilastres o columnes tenen esculpits uns capets i escuts de factura molt senzilla. El magnífic sepulcre plateresc del virrei d'Aragó i comanador major de Montesa, En Joan de Lanuça, mort l'any 1535, era el principal ornament de l'església. És d'alabastre, i fou portat d'Itàlia; actualment, aquest mausoleu està mig desfet i les seves figures i baixos relleus són escrostonats o romputs, i molts d'ells jauen d'ací d'allà per terra. Al mur dret hi ha, buidats, dos grans nínxols, els quals cobricelen una cresteria lobular. Unes mig trencades laudes sepulcral, amb inscripcions gòtiques, procedents del fossar dels cavallers, tapen avui dia l'obertura d'una mena de cripta, que, segons ens digueren, tenia sortida a l'exterior del castell per una llarga mina.

Arreu hom constata la major deixadesa en la conservació: la sala d'armes, on tantes vegades s'havien congregat els cavallers per discutir els afers de l'ordre i de les guerres; el refetor; la infermeria; la mateixa església, convertida en magatzem d'atuells de tota mena, en fi, tots aquells llocs de tan preuats records s'han deixat abandonats a la mà inexorable de la incultura. Dol veure restes de pintures murals, amb els blasons dels comanadors, que amb prou feines es poden distingir, com també escuts esculpits que han estat bàrbarament repicats. La sala d'honor de la torre de l'homenatge era especialment remarcable per les pintures del sostre, entre les quals hi ha la representació d'un estol de cavallers, l'un darrera de l'altre, armats de punta en blanc, i llurs cavalls coberts amb un caparçó que té per ornament les quatre barres de l'escut reial. No feia gaire temps, abans que nosaltres visitéssim el castell, que una comissió, la qual, segons ens digueren allí, era formada per arqueòlegs francesos o alemanys, havia fet llargs estudis de les esmentades pintures, i per tal que destaqués més llur dibuix, havien resseguit els perfils de les figures. Per facilitar llur comès construïren una bastida de taulons, que ocupa tota la part alta de la sala.

El fossar dels cavallers era un claustre rectangular, situat a la banda dreta del pati i de l'església del castell. No és gaire gran; està voltat d'una galeria sostinguda per arcs de punta d'ametlla,

molt amples i rebaixats, que li donen un aspecte trist i ombriu. En un angle, consta el nom de l'arquitecte o mestre director de l'obra, anomenat Joan. Allí, en una tomba molt més modesta que no pas la d'En Lanuça, hi ha, entre les dels comanadors, la del gran mestre de Calatrava, En Martín Ruiz d'Azagra, mort a Alcanyíç en 1240. Segons sembla, el claustre serví d'estable durant el temps que el castell fou convertit en caserna, i aquella estada de morts ho és ara també de ruïnes, i els ossos dels que foren incansables defensors de la fe i del reialme, es veuen escampats arreu, sense merèixer el respecte i els miraments deguts.

ELS TIMBALERS I LES PROCESSIONS DE SETMANA SANTA

Era propòsit nostre de parlar d'aquells i de ressenyar les esmentades festes religioses com objecte primordial i gairebé únic del nostre treball; però, sense voler, ens hem extés potser massa en la descripció de la ciutat i dels seus monuments, motiu pel qual procurarem no incórrer ara en el mateix mancamment.

A partir del matí del Dijous Sant fins al Diumenge de Pasqua de Resurrecció, se celebren cada dia a l'ex-collegiata de Santa Maria els oficis i altres solemnes cultes propis de tals diades. L'ajuntament hi concorre en corporació, precedit de trompeters, agutzils i macers, tots ells vestits a la usança del segle XVIII; els darrers porten unes grans maces d'argent molt ben treballades. Són de l'any 1811, i porten el punxó d'En Rovira, argenter de Barcelona (1). Els regidors llueixen al pit la banda de les quatre barres de sang.

El poble pren també una part molt principal a les festes religioses, assistint en gran nombre a les processons i donant una nota típica i original amb els seus famosos timbalers.

Fins després d'acabat l'ofici del Divendres Sant els timbalers no fan la seva aparició pels carrers i places de la ciutat. De primer antuvi, els tocs de timbal se senten aïllats, però de mica en mica el soroll esdevé més nodrit, per acabar bentost en un retruny constant i intens que fereix totalment les oïdes. Sense por d'equivocar-se hom pot calcular en 400 ó 500 persones, grans i xiques, que, individualment o formant grups, es passegen amunt i avall dels dos extrems del carrer Major propers a la plaça de la Casa de la Ciutat, tocant el timbal amb una fúria com si estessin posseïts del mal es-

(1) Eduard Jesús Taboada, obra esmentada, pàg. 303.

perit. Resulta tan extraordinari el soroll, que si hom es barreja amb aquella multitud, té de tapar-se les orelles per no quedar sord.

Es contenen diferents versions del significat dels timbalers. Hi ha qui diu que representa la revolta del poble jueu, instigat pels seus sacerdots, contra els cristians; d'altres, són d'opinió que el soroll dels timbalers vol imitar el terratrèmol que, segons la Bíblia, es va produir quan el Fill de Déu expirà en la creu. Sembla que l'aparició dels timbalers en les festes religioses de Setmana Santa, es remunta als principis del segle XVIII (1), i que el seu veritable significat és el d'imitar les commocions de la naturalesa. Sigui, però, el que es vulgui, hom constata que, en aquell acte, el poble hi posa un entusiasme extraordinari, talment com si volgués palesar a ultrança l'amor a les seves antigues tradicions.

Aquella gent es fa admirar per la seva bona fe en passejar-se tocant el timbal amb una gravetat no gens fingida. Hi ha persones respectables, que porten al davant el seu tendre fillet, i ambdós dedicats a la mateixa tasca; d'altres, tal com hem dit abans, van en grups o formen rodones, i toquen a l'uníson sense discrepar gens ni mica, per la qual cosa acostumen assajar-se de molt temps abans. Grans i xics, pobres i rics, tots vesteixen igual: una vesta de satí color blau clar i el cap cobert per un caputxó de la mateixa roba i color; del caputxó es desprèn un llarg apèndix plisat que acaba en punta, els cau darrera les espatlles i els arriba fins als peus. La diferència d'estaments només s'observa en la qualitat de la roba i en la major o menor riquesa de l'instrument, de construcció local en llur majoria, però n'hi ha molts que són de procedència forana i, també, alguns de l'estranger. Es dona el cas que quan hi ha hagut una bona anyada al país, repercuteix el fet en el major esplendor de les processons i en la riquesa de les vestes i dels timbals.

L'esmentat costum d'assistir a l'acompanyament de les processons tocant el timbal, ha estat imitada a Híjar, important vila propera a Alcanyíç, però, en aquella, qui sap si per contrapunts comarcals, en lloc de redoblants toquen caixes o timbals més grossos, i alternats amb bombos, instruments els quals potser resulten menys estridents, però no deixaran de produir també un soroll ben poc o gens musical. Respectuosos i amants de les tradicions locals, havem de convenir, però, que aquest costum és molt poc addient per a commemorar una setmana de dol de l'Església catòlica.

(1) Eduard Jesús Taboada, obra esmentada, pàg. 61.

La primera, i també la més típica, de les processons de Setmana Santa que se celebren a Alcanyis, és la famosa del *Pregón*, que surt de l'ex-collegiata el divendres, als volts de la una de la tarda. Segons En Taboada (1), fou en 1678 quan Fra Mateu Pestel, quaresmer de la collegial, proposà la seva celebració, i aollida la idea amb entusiasme, aquella sortí per primera vegada el dia 17 d'abril del mateix any.

Obre la processó una alta bandera negra, seguida d'un guió i de les timbales, les quals dos homes sostenen per les nanses; dos xicots, fent sonar unes grosses matraques, fan costat al timbaler. A continuació vénen dues fileres de nois vestits amb túnica i caputxó de color blau, els quals precedeixen els homes que, amb iguals vestidures, formen també dues llarguíssimes fileres. Tant els xicots com els homes, en lloc de ciris encesos porten un timbal, al qual peguen rabiosament amb les manetes de fusta, i seguint tots un mateix ritme sec i estrident, produeixen un soroll extraordinari, que només para el temps precís per deixar llegir el *Pregón*, al capellà.

Enguany, a la manifestació, assistiren de 700 a 800 persones tocant el timbal. Bon nombre de confreres de la germandat del *Santo Entierro* i d'altres, vestits tots de vesta negra, tenen cura de la correcta formació de la comitiva. No hi figura cap pas o misteri de la Passió, ni tampoc el Sant Crist, però enmig de les dues fileres de fidels van uns penons que porten pintades, a la cara de davant, escenes bíbliques i figures de profetes, i a la del darrera la llegenda de l'assumepte. Un grup de tres capellans, amb el major dom de la germandat del *Santo Entierro* i les autoritats locals, tanca la processó. Mentre aquesta desfila resten tancades les portes de les cases dels carrers per on passa.

El mateix Divendres Sant, entre sis i set de la tarda, surt també de l'ex-collegiata una altra famosa processó: és l'anomenada de la Soledat, la qual recorre, alternativament, un any els barris alts de la ciutat, i el següent els de la part baixa. Hi assisteixen homes i dones, i resulta molt solemne i silenciosa, puix que, mentre dura la processó, els timbals, escampats pels carrers, emmudeixen completament, per tal de respectar el dolor de la Santíssima Verge Maria en la seva immensa soledat. Una altra prova de l'amor del poble per la Mare del Fill de Déu, és la ingènua i sentida cerimònia que té lloc dintre de la collegial, en treure la imatge titular de la seva rica capella per a presidir la festa religiosa. La imatge, ales-

(1) Eduard Jesús Taboada, obra esmentada, pàg. 60.

ALCANYIÇ. ALTRE GRUP DE TIMBALERS

ALCANYIÇ. GRUP D'HORTOLANES

Cts. G. Roix

Elle. G. Borig

ALCANYIC. PORTA DE L'ESGLÉSIA DEL CARME

ALCANYIC. PROCESSÓ DEL SANT ENTERRAMENT

hores té de travessar la nau lateral de la mà dreta del temple, a l'extrem de la qual, en la seva intersecció amb el creuer, basteixen un cadafal que vol representar el Gòlgota, i perquè els ulls de la Dolorosa no puguin veure el cos inanimat del seu diví Fill, els soldats romans, que figura que li fan guarda i que es relleven cada mitja hora, se situen tots plegats al seu davant, drets i en apretada filera, per tal de fer passar desapercebuda aquella fúnebre visió.

L'ordre de la comitiva és la següent: al cap hi va una bandera negra i un penó, als quals segueixen un estol de fanals que afecten la forma d'una creu, els portadors dels quals van amb vesta blanca i el caputxó de color blau clar. A continuació, vénen dues llargues corrues de senyores amb vestit i mantellina negra, la majoria, i portant totes un ciri encès a la mà. En acabar l'acompanyament femení, ve el Crist mort, estesa la imatge damunt un túmul que sostenen homes que porten vesta, i a l'envolt d'aquell hi va un grup de portadors de fanals de vidres de colors. Darrera del túmul, comencen dues fileres de confreres amb vesta i cogulló negres. Tots porten atxes i gruixuts blandons de cera, la grandària dels quals moltes vegades palesa el compliment d'una prometença; no hi manca, però, algun cas individual de fatxenderia. Es veuen atxes que tindran potser una alçària de dos metres; d'altres de dobles i entortolligades en forma d'espiral i de colors diferents, i algunes que semblen talment ciris pasquals per la seva gruixària. Cal tenir unes bones munyèques per a sostenir, durant el curs de la processó, aquell pes tan feixuc. Al final, va la Mare de Déu de la Soledat, ricament vestida de vellut negre, amb una gran profusió de broderies d'argent i de joies. Les seves cambreres tenen cura de vestir la bonica imatge, la qual és portada sobre d'un tabernacle per individus de les famílies més principals de la ciutat. Al seu voltant, formen una guàrdia d'honor els soldats romans, i un regular nombre de fanals. Com una anomalia, cal assenyalar el fet d'anar guardat per soldats romans el tabernacle de la Mare de Déu i no el del Crist mort. També en lloc de cobricelar la imatge de la Soledat amb el tàlem, aquest va estès al seu darrera, tal vegada com a reserva en cas de pluja.

Acaba la processó amb els capellans i les autoritats civils i militars, als que acompanya una banda de música, la presència de la qual no veiérem en cap dels altres actes religiosos d'aquells dies.

Un cop finida la processó, els timbalers tornen a reemprendre la tasca de passejar-se i de moure soroll, el qual puja de to després de l'hora de sopar, i aquella *broma* dura, amb més o menys

intensitat, tota la nit, durant la qual ronden pels carrers fent esquellots a tort i a dret. Donen amb això una feaent prova de tosquaderia i de resistència física, acompanyada d'un bon *humor* que hom no sabria pas com qualificar, però que no s'adiu gens ni mica amb el respecte que mereixen la santedat d'aquella nit i les disposicions de l'autoritat que prohibeixen tals expansions, i si no per per res més, podrien, almenys deixar dormir tranquils els ciutadans que no estan per aquella mena de concerts.

A punta de dia del dissabte, s'ajunten als noctàmbuls nous grups de timbalers i, bentost, les corrues que es passegen són tan nombroses com el dia anterior, amb el mateix o major entusiasme per a fer soroll. Dels primers, n'hi ha que tenen la pell de llur timbal reventada, i el llueixen aleshores potser amb més orgull que mai, puix que allò és una demostració del molt que s'han divertit durant la nit.

A les sis del matí, després dels matines de tenebres, surt de la collegial de Santa Maria la processó de l'Enterrament, solemnitat a la qual contribueix especialment l'antiga confraria anomenada del *Santo Entierro de Nuestro Señor Jesucristo*, instituïda canònicament en primer de novembre de 1628 pel papa Urbà VIII. Aquesta benemèrita congregació té el patronatge de les funcions del *Pregón*, del Davallament i del Sant Enterrament, i dispensa també la seva protecció als reus condemnats a mort (1). En 1862, adquirí els vestits per als 21 soldats romans, i, més tard, féu fer alguns passos o misteris de la passió, cap dels quals no és de mèrit.

L'esmentada processó més espectacular que cap de les altres, no solament per la cerimònia de l'Enterrament, que té lloc a la plaça Major, sinó que també per concórrer-hi un bon nombre de tabernacles amb imatges i misteris; homes que volen representar els reis d'Israel, amb vestits més o menys d'època; soldats romans i parelles de noies les quals porten grossos cistells amb pans que són repartits després de la festa religiosa. En la resta, tot és igual a la del *Pregón*, puix que segueix el mateix curs. Hi figuren també els penons amb representacions bíbliques, i tampoc no hi manca l'acompanyament de timbalers amb les vestes blaves i la seva incansable fúria per a fer soroll. Van al començament les banderes negres, les trapes i els penons ja coneguts i, junt amb aquests darrers, els reis d'Israel, l'un darrera de l'altre. Després, enmig de dues fileres de timbalers, les noies dels pans, vestides a estil de

(1) Eduard Jesús Taboada, obra esmentada, pàg. 262 i següents.

les pageses aragoneses i lluint mantons molt violats. Amb el mateix ordre segueixen les imatges i els passos de la Passió, els quals són portats a sobre de baiards o tabernacles. El Crist jaient va guardat pels soldats romans, puix que aquests no fan com els nostres que van al davant de la processó. La tapa del sarcòfag és portada al darrera a pes de braços. Hi va també la capella de música i la comunitat de la col·legial amb la creu alçada i, finalment, les autoritats.

En arribar el Sant Sepulcre a la plaça Major, el colloquen sota el tàlem, enfront mateix de les Cases Consistorials, i comença aleshores la cerimònia de l'Enterrament. Un llarg toc de trompeta dóna el senyal i, tot d'una, els timbals paren de tocar, i la gran gernació allí congregada també resta muda. Els soldats romans i els reis d'Israel, un cop han reverenciat el sepulcre es posen al seu voltant. El mateix fan el clero i l'Ajuntament; després els confreres, tots els quals vesteixen túnica negra, van desfilant pel seu davant amb les imatges i penons, a les quals els fan fer una triple reverència, mentre que la capella de música canta alguns motets allusius a l'acte. La cerimònia resulta molt típica i dura bona estona. Acaba amb el tancament del sarcòfag per un hebreu, vigilat de prop pel cap de la guàrdia pretoriana amb l'espasa desembeïnada.

No fa pas molts anys, que a la processó del Sant Enterrament feien figurar un esquelet humà, en posició dreta, el qual simbolitzava la mort. Portava la dalla per ceptre i, als peus, mitres, corones i altres atributs propis de grandesa. Molta gent fatalista i poruga veia amb mal d'ulls que s'aturés davant de la seva casa aquella visió de la mort, a la qual atribuïa un efecte malastruc, amb la pèrdua d'un dels seus familiars abans de l'any. En vista d'això, la confraria acordà que no sortís més aquell símbol.

En acabar la cerimònia de l'Enterrament, tornen a la col·legial el Sant Sepulcre, i la gentada aplegada a la plaça desfila sense presses o es passeja amunt i avall. La jovenalla correteja per entre els grups i escampa arreu la seva alegria, mentre que els timbals aprofiten el poc temps que els resta per a acabar de desfogar-se en llur sorollosa afició. Algunes noies també prenen part en aquesta festa tan tradicionalment alcanyisenca i se les veu, joioses i satisfetes, amb el timbal al coll i fent servir gentilment les manetes de fusta en pegar cops a l'instrument.

En ésser les 10 del matí s'acaba, per fi, el soroll, i la població pren l'aspecte normal, sense celebrar, com fem a Catalunya, la triomfal Resurrecció del Senyor, amb tritlleig de campanes, trona-

des i dispars d'armes de foc. Segons sembla, la susdita commemoració no té lloc fins a l'endemà, diumenge de Pasqua florida, dia en el qual recorre els carrers d'Alcanyiç una altra processó anomenada de les *Palomas*. Aquest nom li vindrà, segurament, per figurar-hi una grandiosa magrana, dintre de la qual porten tapats bon nombre de colomins. En acabar la processó esberlen solemniament la magrana i del seu interior surten brunzents aquelles simpàtiques bestioles, el vol de les quals és acompanyat de la cridòria i de les manifestacions d'alegria de tot el poble.

En posar els peus a Alcanyiç es respira arreu un franc aire d'hospitalitat, i hom palesa de bell antuvi l'entusiasme dels habitants per llur ciutat i pels monuments i costums pervinguts de llurs avantpassats. Influenciats per aquest justificat entusiasme, el nostre treball ha pres majors proporcions de les que ens havíem proposat donar-li, puix que havem pretès reflexar les impressions rebudes. La tasca, doncs, ha resultat més feixuga del que comptàvem i, per consegüent, els molts defectes i omissions que, sense dubte, se'm podran assenyalar, són deguts, únicament i exclusiva, a l'escassetat de les nostres forces.

JOAN ROIG I FONT

8-7-1931.

Noruega, paradís de l'esquiador

L'ANY darrer, cinc companys del CENTRE decidírem visitar l'Escandinàvia, bo i aprofitant l'avinentesa de celebrar-s'hi els concursos internacionals d'esquí. El nostre país havia estat invitat a córrer aquests campionats, però en mancar a casa nostra corredors preparats per a lluitar al costat dels asos mundials, hi anàrem nosaltres en representació de diferents diaris catalans, i, per tant, com enviats de la premsa catalana. La qüestió era poder fer un viatge per aquelles terres, molt visitades pels catalans a l'estiu, però poc conegudes a l'hivern.

Sortírem de Barcelona el 19 de febrer, directament fins Hamburg, amb el corresponent canvi de tren a París. A Hamburg visitàrem el més interessant, de dia i de nit, i quan creguérem haver-hi esmerçat un nombre suficient d'hores partírem cap a Copenhaguen.

El mateix férem en aquesta ciutat, i, per fi, el dia 24 del mateix mes, fèiem la nostra entrada a Oslo.

Això d'entrada té un regust de cosa triomfal, però té una explicació. La rebuda que ens feren els noruecs, preparada per amics escandinaus de Barcelona, fou veritablement inesperada. Representants de no sé quantes autoritats civils, esportives i militars. Reporters gràfics, intervius, encaixades de mà a l'engròs i una sèrie de reverències i beningudes que al principi ens deixaren bocabadats, encara que reaccionàrem tot seguit, puix que era arribada l'hora de demostrar que la premsa catalana ja està acostumada a rebre els afalacs i homenatges màxims. Al vespre, i a l'endemà matí, tots els diaris publicaven la fotografia de la nostra arribada amb grans titulars, bo i donant-nos la beninguda.

En els viatges, a mi em plau una mica d'aquell esperit d'aventura de no saber el que faràs l'endemà i amotllar-te a les circumstàncies. Ara que quan hom troba una preparació tan acurada és també plaent entregar-s'hi per tal de no basquejar-se per res. I així fou a Noruega. Teníem un programa traçat i aquest no podia ésser més interessant i complet. Com invitats oficials del Govern noruec i d'acord amb el «Landslaget for Reiselivet i Norge», o sigui el Patronat de Turisme, érem convidats a diverses excursions, viatges, visites i a un sense fi de banquets i àpats de tota mena. Entre el més important de l'extens programa, sobresortien dos viatges. L'un a Finse, l'estació més alta de la línia carrilera d'Oslo a Bergen i que, segons ha dit Josep Pla, és la línia turística més interessant d'Europa. I un altre d'una setmana per tot Noruega, passant dels seus fiords a les més altes muntanyes. Aquest viatge ens féu conèixer la vida nòrdica en les grans ciutats com Trondheim (abans Nidaros, més abans Trondjhem), viles com Lillehammer i Andalsnes i poblets com Dombaas i Opdal. Aquests viatges foren en extrem deliciosos, i ja en direm quelcom una altra vegada.

Un cop arribats i instal·lats a Oslo, la bella capital nòrdica, comencem la sèrie de visites i festes esportives que constituïen la gran reunió internacional d'esquí i altres esports d'hivern.

DE LES PROVES D'ESQUÍ

L'esquí és un esport molt antic en els països del Nord. Una bella llegenda conta que un home anomenat Nor seguí, amb tota una tribu, el golf de Botnia amb esquís. En la mitologia dels antics habitants de Noruega, pagans encara, es parla del déu de l'esquí

anomenat Ulr i d'una deessa dita Skade. Les llegendes locals parlen de les proeses dels noruecs del segle IX, els quals saltaven abismes, i que a l'hivern no trobaven obstacles per anar per la muntanya a pesar de les fortes nevades. En la història de l'esquí, s'hi troba que el rei Olav Tryggvasson, que regnà l'any 995, era un formidable esquiador. Durant les guerres civils de l'any 1206, Haakon Haakonsson, l'infant-rei, quan solament tenia dos anys, fou salvat pels seus partidaris, els quals el transportaren amb esquís a través de les muntanyes.

L'esquí és, sense dubte, l'esport nacional dels noruecs, i a cap altre país del món no hi té tanta popularitat. Cada hivern, en gairebé tots els pobles de Noruega, s'organitzen concursos d'esquí per als esportius de totes les edats. Els noruecs exigeixen del qui es vol anomenar esquiador que sàpiga saltar i córrer en proves d'un determinat nombre de quilòmetres. Fins a l'edat de 20 anys l'esquiador només participa en els concursos oficials de salts, i en proves socials de velocitat, mig-fons i habilitat, però no en proves de caràcter internacional. Solament en salts li és permès d'intervenir en proves internacionals. El concursant de 20/32 anys pren part a tota mena de proves; les més importants són les internacionals de 17 i 50 quilòmetres, la primera combinada amb el gran concurs de salts, classificant-se segons la puntuació d'ambdues proves. Els de més de 32 anys segueixen prenent part en el concurs internacional de salts.

Hom diu que passen de 25.000 els noruecs que salten més de 30 metres sense caure, i la «Norge Skiforbund» (federació Noruega) compta amb més de 35.000 associats. Això, de totes les maneres, representa una petita proporció dels noruecs que fan l'esquí. Homes i dones de totes les edats practiquen aquest bell esport, un dels més complets. L'esquí permet de tenir accés a la natura quan aquesta està embellida pel blanc element. Sense necessitat de mitjans de locomoció hom pot seguir boscos i muntanyes, i és, en fi, un excellent exercici per a tot el cos.

És molt bonic de veure, un diumenge d'hivern, a Oslo, a mils d'esquiadors en les muntanyes properes de la capital, que aprofiten els pendents i camins. Per Pàsqua, hom sol fer una setmana de festa, i tothom va a fer grans excursions a la muntanya.

Entre les diferents proves que presenciarem durant la nostra estada a Noruega, corresponents a la gran setmana internacional, organitzada per la «Federation Internationale du Ski» (F. I. S.) i d'acord amb la «Norge Skiforbund», sobresortí la militar de patru-

lles, formades per un oficial i tres soldats, a la qual concorregueren França, Alemanya, Finlàndia, Suïssa, Polònia, Suècia, Txecoslovàquia i Noruega.

La prova dels 17 quilòmetres reüní més de 250 esquiadors, i la dels 50 quilòmetres 145. Totes foren guanyades pels noruecs, excepte la darrera. Jo no sé com explicar-me la resistència física dels concursants, especialment els de la cursa de 50 quilòmetres, que la seguiren sempre amb un pas ferm i continuat. La preparació adequada i els entrenaments els donen una resistència física envejable. Tenen fet un estudi per a aprofitar tots els esforços, i en les pujades segueixen *glisant* amb el pas de cursa igual que si fos en lloc pla.

Tots els pobles que se segueixen per la via fèrria des de que s'entra a Noruega venint de Goteburg (Suècia), tenen llur trampolí per als salts amb esquí. Amb aquest detall vaig poder fer-me càrrec del sentiment esportiu d'aquest poble. El trampolí sol ésser a dintre del bosc, i amb la pista d'emballada, artificial. Oslo té al seu parc públic per a infants diversos trampolins, i pot dir-se que els petits comencen a caminar saltant amb esquís.

Per als noruecs, saltar és el més important de l'esquí, i el qui no salta bé no pot anomenar-se esquiador. Tant els grans com els petits donen al salt, la part més emotiva del nostre esport, la importància que es mereix. Hollmenkollen és el gran trampolí, i Mitdsdu és el de recent construcció, el qual es fa servir per als entrenaments. El segon està obert a tothora, i en ell es poden rebre les ensenyances dels asos noruecs, els quals tenen les màximes atencions per als estrangers que, temorencs, es llancen per primera vegada per l'esboranc del trampolí. La pista de recepció acaba aperaltada com si fos un velòdrom. Els esportius d'Oslo hi van els migdies com nosaltres anem al Passeig de Gràcia. Surten del despatx i, com a vermut, van a fer un parell de salts al trampolí de Mitdsdu.

El gran trampolí de Hollmenkollen s'obre solament dues vegades l'any. El divendres i el diumenge de la gran setmana. El diumenge hom l'anomena *Hollmenkollen dag*, diada de Hollmenkollen, però millor fóra dir-li diada d'homenatge a l'esquí. És difícil poder fer comprendre el que per als noruecs representa aquest dia. Una tercera part de la població d'Oslo i dels pobles veïns, de totes les edats i estaments socials, es desplaça al gran trampolí en els mitjans més pràctics. El tren elèctric fa servei extraordinari, i una llarga cua és formada davant del Gran Teatre i a la Plaça de

les Walquíries. Per la carretera ben nevada, un seguici a peu, en automòbil o en trineu. Molts prefereixen aquest darrer sistema de locomoció per ésser més apropiat a la gran diada. És una cosa impressionant contemplar les 70.000 persones congregades per presenciar la competició de màxima importància entre les proves de l'esquí. Comencen a la una de la tarda, puntualment, quan encara se senten les remors de la gent que arriba d'Oslo, i que s'apropa al gran trampolí de Hollmenkollen. Totes les autoritats, així com també els individus de la casa reial de Noruega, el príncep hereu de Bèlgica i membres de la casa reial de Suècia assisteixen en llurs llotges. Durant la tarda, 250 concursants feren els dos salts reglamentaris, o sigui, que en una tarda poguérem fruit veient uns 500 salts. Els joves foren els que demostraren més valentia. El públic, per manifestar el seu entusiasme envers un concursant que sobresurti, ja sigui pel seu estil perfecte o perquè hagi aconseguit una marca d'importància, prorromp en crits d'hurra i picaments de peus. Sembla un contrasentit que empleïn els peus per a aplaudir, però això és degut al clima fred, puix que els espectadors solen tenir les mans ben enfundades en guants de llana i els efectes d'entusiasme quedarien somorts, mentre que picant amb els peus, ensems que dóna sortida a les explosions contingudes d'engrescament i admiració, hom se'ls escalfa.

L'estil del noruec és, sense cap dubte, el del perfecte saltador. En el moment del salt es tira endavant i sembla que amb el nas vulgui tocar la punta dels esquís.

Enmig dels noruecs les grans figures alemanyes, polaques, iugoeslaves, hongareses, franceses i finlandeses, queden pàl·lides. Solament els suïssos i suecs s'hi apropen, però sense arribar a tenir l'estil tan perfecte.

La tornada de la diada de Hollmenkollen és molt divertida. Escamots de nois i noies retornen cap a Oslo contents i fent gatzara. Per a tothom aquest dia és de festa, i hom s'entrega a tota mena de bromes.

Als països en què fa solament 50 anys que es practica l'esquí, aquest esport no és apreciat amb el mateix caire que pels noruecs. Hom sol creure que l'esquí és un mitjà agradable i sanitós per a disfrutar d'una bona davallada amb les consegüents filigranes, més o menys matisades, segons els coneixements propis. El veritable fi de l'esquí, és poder recórrer un terreny que presenta diferents relleus i obstacles, duraut l'hivern. És com una continuació de les curses i excursions que s'efectuen durant l'estiu, i que a l'hi-

NORUEGA. LA VALL DE JOBINHEIMEN

NORUEGA. LES PISTES DE NORDMARKEN

NORUEGA. EL GRAN TRAMPOLÍ D'HOLLMENKOLLEN EL DIA DEL CONCURS DE SALTS

NORUEGA. TORNADA DE LES PISTES

vern, a causa de la neu, s'haurien de sorprendre. Per a ésser esquiador s'ha d'estimar, apreciar i sentir l'encís de la natura. Fent accessible la muntanya a l'hivern i sentint l'afany esportiu d'una millora de tècnica i de classe és com hom es converteix un adepte i entusiasta de l'esquí.

Els noruecs, que són els exportadors de l'esquí arreu del món, tenen una escola completament diferent de la de Suïssa i Alemanya. Ells foren els innovadors del Telemark, i del Cristiania, noms que recorden pobles noruecs. L'esquiador d'aquest país domina les llargues fustes millor que ningú, però sense entretenir-se amb filigranes. Ell sent com emocionant el salt i l'excursió per l'alta muntanya i per paratges difícils. Un noruec el veureu, en una forta baixada, dominar l'esquí, girar a pleret, parar-se i saltar marges, i tot això emprant unes formes de frenar i virar tan ràpides, que a hom li sembla que no aplica una tècnica determinada.

El noruec, en salts i curses de fons i mig-fons, és el primer esquiador del món. Curses d'habilitat no en solen celebrar. Entre els grans esquiadors noruecs actuals sobresurten Sigmund Ruud, el qual, en el trampolí de Bolgen, saltà 81 metres sense caure, batent el rècord del món; Birger Ruud, germà de l'anterior, encara jove, està considerat en primer terme junt amb Reidar Andersen, Arne Rustadstuen, Hans Vinjarengen i Ole Stenen.

Els infants també organitzen curses: darrerament se n'ha celebrat una per als de 12/18 anys, amb 540 sortits. La dona noruega es també una esquiadora formidable. L'hivern darrer, Joana Kolsstad, en el trampolí de Fluberg, aconseguí saltar 48 metres. La dona noruega practica també la luge, en pista especial i aperaltada.

Aquestes són les impressions recollides durant la nostra estada a Noruega. Solament impressions de la part esportiva; en una altra ocasió ja direm quelcom del nostre viatge baix un punt de vista turístic, sobretot en allò que fa referència a les visites a museus, edificis, centres d'art, i totes les altres impressions recollides durant el temps que romaguérem al costat d'aquest gran poble noruec, gran en sentit esportiu i cultural.

Noruega ha estat fins ara el capdavanter dels països que practiquen l'esquí, i difícilment deixarà d'ésser-ho mentre conservi el grau d'esportivitat màxima, i així veurem com en les pròximes olimpíades d'esquí a Lake Placid (U. S. A.) Noruega tornarà a classificar-se la primera entre totes les que deuran concórrer al gran aplec d'esports de neu.

Tradicions

VALLESANES

El castell de Montbui

El castell de Montbui, per espai de molts anys, fou una presa dels moros, els quals, des d'allí, hostilitzaven els cristians. Aquests procuraren captar-se la simpatia dels alarbs fins al punt que en una ocasió oferiren anar a fer una festa cristiana al pati del castell; els cristians executarien llurs jocs i danses per tal de divertir els moros i entrar encara en major confraternitat. El cabdill alarb acceptà aquella mostra de simpatia.

Un dia donat, un gran nombre de cristians feren cap al castell armats tots de llargues canyes amb les quals havien de fer una curiosa dansa. En un moment prèviament convingut els cristians trencaren llurs canyes, tregueren de dintre les llances i entaularen un fort combat amb els moros, els quals, desprevinguts, perderen la batalla i fugiren del castell, que així fou reconquistat pels cristians.

Hi ha versions que diuen que els cristians anaven acompanyats de bous que en entaular-se la batalla arremeteren contra els alarbs, als quals perseguiren fins a gran distància del castell; la qual cosa fa derivar la paraula Montbui de *Monte bovis*, muntanya dels bous.

La cova del comte

Al cim de la muntanya de Guanta, prop de Caldes, hi ha les ruïnes del castell de Ganta, i, un xic més avall, una petita cova anomenada la Cova del Comte. Segons la llegenda, entre el castell i la cova es feu fort el comte Borrell II, en una forta batalla contra els moros, en la qual aquest i els seus perderen la vida, puix que els alarbs eren molts més. Tots els cristians foren decapitats, segons el costum arabesc, i llurs caps, per mitjà d'una ballesta, llençats dintre de la ciutat de Barcelona, puix que, en llur embestida, els alarbs arribaren fins a les seves muralles.

La cova del moro

És un catau de poca importància, situat prop de la riera de Riells, en el trajecte de Sant Miquel del Fai a Riells, molt a la vora del notable gorg de les Donzelles, en el sot anomenat de Vallderòs. Segons conten, anà a viure a aquesta cova el cabdill alarb de Montbui quan fou expulsat d'allí pels cristians; es deu a aquesta creença el qualificatiu de cova del moro.

PENEDESENQUES

El campanar de Vilanova

El campanar de la parròquia de Vilanova està un xic inclinat. Segons diu la llegenda, quan l'arquitecte se'n donà compte, tement que li caigués al damunt o que el poble l'esbronqués, va fugir sense acabar-lo i sense cobrar el compte del seu treball. L'acabaren els paletes sense la direcció de l'arquitecte.

La Malvasia de Sitges

La producció del vi de Malvasia necessita un conreu i elaboració especial, solament obtinguda a Sitges. És del domini popular que, per a la seva obtenció, hom fa ús d'un secret especial, que els sitgetans guarden bé de revelar a cap persona que sigui d'aquella vila. Aquest secret fou descobert per un antic soldat sitgetà, el qual anà a les campanyes d'Orient, i que a la ciutat de Malvasia veié com es feia aquest privilegiat licor, secret que sorprengué i que portà a Sitges de retorn de la guerra.

El Juí del Moro

Prop de Vilanova, en direcció a Canyelles, hi ha un monticle anomenat el Juí del Moro. Arran d'aquest nom, el poble conta una llegenda.

A poca distància d'aquest turó hi ha una antiga masia conepel nom de Palau. En ella s'estatjava un fort cabdill moro, el qual tenia al seu servei gran nombre d'esclaus cristians, fets presoners en les seves lluites contra la gent del país. Així mateix, al seu harem tenia diverses dones, també cristianes, robades en les seves conquestes.

Una de les cristianes de l'harem i un dels seus esclaus simpatitzaren, acabaren per enamorar-se i decidiren fugir per tal de sotraure's del jou del musulmà. Prepararen la fugida amb molt de temps, la qual portaren a terme una nit.

Una esclava africana, que havia descobert el projecte, avisà el cabdill musulmà, el qual féu agafar la parella quan ja estava un bon tros lluny del Palau i ja havia salvat diversos obstacles. Els féu portar al cim d'aquell turó, on manà penjar-los en un arbre, i allí deixà els cossos penjats durant molt de temps per tal que llur càstig servís d'exemple als altres esclaus i dones cristianes del seu servei. D'aquí el nom del turó, Juí o Judici del Moro.

Origen de Vilanova

L'antiga Geltrú estava sota el domini d'un senyor feudal, que portava per títol el mateix de la població, el qual, com a costum d'aquella època, exercia un domini abusiu sobre les dones dels seus vassalls, que consistia en dormir amb cada una en la nit de llurs noces.

Aquest senyorial privilegi era solament extensiu a les persones que habitaven en terres del seu domini, i, per tant, n'estaven lliures els matrimonis que s'establien fora de les terres del senyor.

Aquestes, com a limit tenien un torrent, tocant els marges del qual hi havia el castell, de manera que un marge del torrent estava sota del seu domini i l'altre no.

Un matrimoni jove, en casar-se, establí la seva casa a l'altre marge del torrent, i així disfrutà dels aventatges de la vida en comú, i ensems se sostragué a l'abusiu privilegi senyorial.

L'exemple fou imitat per molts d'altres matrimonis, i així nasqué, junt a la vella Geltrú, una nova població que s'anomenà Vilanova, les quals, per espai de molts anys, han estat dues poblacions diferents solament separades per un torrent que, més tard, fou convertit en carrer.

El pescador renegat

Hi havia un pescador, que feia molt de temps que la pesca li anava malament. Un dia, desesperat, mentre estirava la xarxa, digué: *Així pesqués el cap de Déu*, i va trobar un cap de mort dins de la xarxa. Hi ha qui diu que no va ésser pescat en una xarxa sinó en una nansa. Aquell pescador mai més no va pescar res, tingué de plagar de l'ofici i acabà per morir-se de sentiment.

Recollida a Vilanova. És coneguda generalment per tota la nostra costa, i tinguda com a exemple entre la gent de la mar.

Les coves de Sitges

Estan situades prop de la mar, entre Sitges i Vilanova.

Hom diu que una vegada hi havia dos joves que pretenien una mateixa noia, i que ambdós eren també afavorits per la simpatia d'ella, la qual no sabia per quin decidir-se.

Anaren a consultar el cas a una bruixa, la qual els digué que al punt de la mitja nit de Sant Joan anessin a les coves de Sitges, i que en el seu fons trobarien un estanyol, prop del qual es criaven unes flors molt boniques; que en collissin un pomell cada u, que no fossin encara aponcellades, i l'anessin a oferir a la noia, i llavors aquesta es decidiria per aquell les flors del qual trigarien més a obrir-se; però, que havien de procurar ésser fora de la cova abans de tocar la una de la nit, puix que en aquella hora i en aquella nit s'hi conjuraven tots els gegants, bruixes i follets de la rodalia, i que si els atrapaven dintre difícilment en sortirien vius.

En la nit de Sant Joan, i al punt de les dotze, els dos enamorats anaren en cerca de l'estanyol; un cop allí, fàcilment varen fer un bell pomell de flors. Quan ja el tenien notaren que allí, a prop d'ells, hi havia com una gran caixa de ferro, la qual tenia gravades al damunt unes figures molt estranyes. Suposaren que tal vegada podia amagar-s'hi un tresor, i varen provar d'obrir-la a cops de pedra. Quan gairebé ja la tenien oberta, va sonar una forta batalla de la una i de seguida veieren una infernal barreja d'éssers estranys, que els voltaven i els estiraven de tot arreu, els rebatien per terra i els feien anar com una pilota. Després de molts fatics, l'un pogué sortir, mentre l'altre quedava mort a dintre de la cova; però, era tant el que havia sofert el que se salvà, que sortí amb els cabells blancs i completament atontat. Desistí de casar-se amb la minyona, causa involuntària del que li havia passat, i es féu ermità. Féu bastir la capelleta que hi ha allí a la vora, i la dedicà a la Verge de Gràcia en agraïment per haver-li salvat la vida.

És popular per tota la contrada la creença que les coves de Sitges arribaven fins a Olèrdola, i que, des d'allí, quan els alarbs tenien assitiat el castell, els cristians anaven fins a la mar a pescar per tal de menjar peix fresc cada dia.

JOAN AMADES

Bibliografia

PERE VAYREDA I OLIVAS.—*El Priorat de Lladó i les Seves Filials*.—Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes. Sèrie II. Vol. III. —*Prefaci. Fonts utilitzades*.—I. *Antecedents Geogràfico-Històrics*.—II. *La Canonja Agustiniana. 1090-1592*.—III. *La Col·legiata. 1592-1852*.—*Apèndix I.II.III*.—*Índex onomàstic*.—(L'apèndix III comprèn la còpia de setanta-sis documents).—Dotze fotogравats.—Un plànol.—Reproducció de signatures, escuts priorals i inscripcions sepulcral. —Un vol. de 331 pp., 25 x 17.—Barcelona MCMXXXI.

La importància d'aquesta obra ve avalada pel nom de l'autor i pel de la Institució que l'ha publicada.

Poques comarques de la nostra Pàtria poden oferir a l'arqueòleg, a l'historiador i a l'erudit un camp tan ric en monuments de tota llei, com l'Empordà i la Garrotxa. En tan privilegiades terres les bel·leses naturals i els tresors artístics hi són a bastament. És per això que l'*Excursionisme*, des dels seus primers temps, dirigí les seves activitats vers aquelles contrades, amb la seguretat que no foren sense resultats profitosos les visites als llocs ennoblits pels més interessants records dels temps en els quals Catalunya assolí els millors dies de la seva història. Prenent per *Viàtic* les obres de Camós, Villanueva, Piferrer, Aguiló i d'altres precursors, l'excursionisme, en el seu caire originari d'estudiar els monuments històrics abans d'enfilar-se muntanyes amunt, volgué conèixer el que existia en el *pla*, que parlés gràficament dels orígens de la civilització nostra.

Per assolir això, les primeres excursions es dirigiren amb preferència als punts on s'alçaren els monestirs, els quals asseguraven i completaven l'obra de la Reconquesta de la Terra, gloriósament portada a terme pels nostres comtes sobirans. Entre aquestes cases religioses, fogaràs de civilització, figurava la *Canonja Agustiniàna de Lladó*.

Els propòsits dels excursionistes, aleshores, no passaven dels modestos límits del coneixement dels monuments en llur aspecte

arqueològic i vàlua artística. Els estudis històrics, els treballs d'investigació, es deixaven per als erudits de l'esdevenidor, segurs que aquests no faltarien en hora oportuna. I la predicció s'ha complert a bastament. Pel que fa referència a les contrades emporitanes i gironines, els noms d'Alsius, Pella, Amatller, Montsalvatge, Rahola, Pellicer, Tarruella, etc., ho confirmen a bastament.

No podem, a desgrat nostre, entrar en detalls sobre la valuosa obra que motiva aquesta *Nota*. Res que no sigui d'interès s'ha deixat de relacionar detalladament, completant amb noves aportacions, el que altres autors digueren de la Canonja lladonenca. D'una manera resumida com calia, atesa la finalitat de l'obra, es consignen les particularitats topogràfiques, fisonomia geològica, partides territorials, dades geogràfiques i etimologia i els antecedents històrics de la localitat i la seva comarca. Després d'aquesta introducció, hom historia la vida monacal de Lladó durant les vuit centúries de la seva restauració puix que la fundació de tan illustre casa religiosa resta incerta; la seva situació fou opulentíssima en els temps anteriors al segle XI, segons consignen els antics documents. Transformada la Canonja agustiniana en Col·legiata de Canonges Seculars, els seus priors continuaren les tradicions de la Casa, fins que, suprimida pel Concordat de 1852, fou convertida en la parroquial de la històrica vila.

Entenem, però, que el major interès de l'obra d'En Vayreda rau, especialment, en la copiosíssima col·lecció diplomàtica de l'Apèndix. El nombre de documents que la integren donen una vàlua excepcional al meritíssim treball d'aquest autor, el qual felicitem entusiàsticament pel bon exemple que ha donat d'abnegació i patriotisme.

P. C. i G.

FREDERIC MARTÍ ALBANELL, PVRE.—*Notes Històriques de la Parròquia de la Costa del Montseny*.—22 pp.—9 fotografies.—Facsimils dels Goigs de Sant Esteve i un plànol de l'església.—Barcelona MCMXXXI.

És un treball molt laudable i de positiva utilitat el que efectuen d'un temps ençà, bona part dels Rectors de les esglésies rurals de Catalunya, en tenir cura de l'ordenació dels arxius en llur part històrica, única font per a conèixer el passat dels pobles, mereixedors de què no se'ls tingui en oblit, malgrat llur modèstia i apartament dels centres urbans.

Exemple d'això és la monografia que motiva aquesta *Nota*.

No és la primera vegada que Mossèn Frederic Martí i Albanell es dona a conèixer pels seus estudis històrics i d'erudició. El fet de pertànyer a la *Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, capdavantera del renaixement històric i literari de Catalunya, assenyala, a bastament, els mèrits contrets per aquest sacerdot que, malgrat la seva joventut, mereix formar part d'aquell docte cenacle.

Una poètica invocació al *vell* Montseuy encapsala la monografia, seguida aquella d'utilíssimes indicacions sobre la situació de la Parròquia, sota dels típics turons Gros, coll ses Basses i de l'Home

*que guaiten per un forat
la tumba del jueu...* (Aribau)

L'antiguitat de la parròquia no pot remuntar-se, documentalment, més enllà del segle XIII, puix que, com fa avinent l'autor, en l'any 1714, de trista recordança, la soldadesca del primer Borbó saquejà i cremà l'arxiu parroquial. Enumera les masies que a principis del segle XVII existien en la parròquia, entre les quals figura la que en el segle XIII hi nasqué el canonge de Barcelona, Pere Illa, benefactor de la parròquia. La fàbrica d'aquesta, data del segle XII, curiós exemplar romànic que contingué la cabecera triabsidal, amb modificacions posteriors, especialment en el segle XVII que li canviaren la seva típica disposició. Segueix la relació dels altars; el major és obra de l'escultor Antoni Barri (1789), i indica l'estil, els escultors i pintors que feren els altres retaules, llur data i el concepte artístic que mereixen. Junt amb aquestes dades s'apunten les referents als objectes del culte, i fa especial esment de la justament qualificada joia de la parròquia, com és la imatge d'alabastre de la Mare de Déu dels Àngels, que data de la segona meitat del segle XIV; en la peanya es consigna el nom de l'escultor: *Bñg: f: fecit-me*. (Berenguer Ferrer?) em féu). Malgrat el nom català que s'atribueix a l'artista, la imatge presenta el tipus de les escoles italianes.

Completen la interessant monografia les notes de les capelles i ermites de la rodalia, un record de la guerra de successió de 1714 i, finalment, l'apèndix amb el Rectorologi des de 1388 fins avui.

P. C. i G.